

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS/ NATIONAL SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

XITSONGA: RIRIMI RO ENGETELA RO SUNGULA (FAL)

PAPILA RA VUNHARHU (P3)

MUDYAXIHI/KHOTAVUXIKA 2024

XILETELO XA MAKOREKETELO

TIMARAKA: 100

Xileteло xa makoreketelo lexi xi na tipheji ta 13.

RHUBIRIKI: XITSALWANA [50 WA TIMARAKA]**LEMUKA:**

- Tirhisa rhubiriki minkarhi hinkwayo loko u koreketa xitsalwana xa vutumbuluxi (Papila ra vu3, XIYENGE XA A).
- Timaraka to sukela eka 0 kufikela eka 50 ti avanyisiwile hi tinhlamuselo ta 5 ta vuswikoti.
- Eka swilaveko swa Vundzeni, Ririmi na Xitayili, nhlamuselo yin'wana na yin'wana ya vuswikoti eka leta ntlhanu yi avanyisiwile hi swiyimo swimbirhi: xa le henbla na xa le hansi xikan'we na maavelo lawa ya tirhisiwaka ya timaraka.
- Xivumbeko a xi khumbeki hi xiyimo xa le henbla na xa le hansi.

**RHUBIRIKI YA MAAVELO YA TIMARAKA EKA MAKOREKETELO YA XITSALWANA EKA RIRIMI RO ENGETELA RO SUNGULA
[TIMARAKA TA 50]**

Swiyenge		Vuswikoti byo hlawuleka	Vuswikoti bya le henbla	Vuswikoti byo amukeleka	Vuswikoti bya madyondza	Vuswikoti byo ka byi nga fikelelangi
VUNDZENI & MAKUNGUHATELO (Mahlamulelo na miehleketo) Maveketelelo ya miehleketo eka makunguhateло Ndzemuko wa xikongomelo, vaamukeri va mahungu na mbangu	Xiyimo xa le henbla	28–30 -Mahlamulelo yo hlawuleka/lama tlhontlhaka miehleketo na ku hundzisa eka leswi languteriweke -Miehleketo ya vutlhari, leyti tlhonthaka miehleketo naswona leyti vupfeke -Mahungu ya veketeriwe hi ndlela yo hlawuleka naswona ku na nkhulukelano (nhlangano) ku katsa manghenelo, miri na masongelo/mahetelolo	22–24 -Mahlamulelo lama vumbiweke kahle swinene -Miehleketo leyti faneleke no tsakisa naswona yi kombisa vumbhoni byo va yi vupfile -Mahungu ya veketeriwe kahle swinene naswona ku na nkhulukelano (nhlangano) eka manghenelo, miri na masongelo/mahetelolo	16–18 -Mahlamulelo lama amukelekaka -Miehleketo leyti nga na nkhulukelano na ku khorwisa -Mahungu ya veketeriwe kahle naswona ku na nkhulukelano (nhlangano) eka manghenelo, miri na masongelo/mahetelolo	10–12 -Mahlamulelo ma na nkhulukelano kun'wana -Miehleketo a yi twisiseki naswona a yi kombisi vutitumbuluxeri -Ku na vumbhoni byitsongo bya maveketelelo na nkhulukelano wa mahungu	4–6 -Mahlamulelo yo huhulula -Miehleketo yo hlanganahlangana yo va yi nga kongomisi mhaka -Mahungu yo huhulula no vuyeleriwa -Mahungu a ya veketeriwangi kahle naswona ya hava nkhulukelano
TIMARAKA TA 30						

**RHUBIRIKI YA MAAVELO YA TIMARAKA EKA MAKOREKETELO YA XITSALWANA EKA RIRIMI RO ENGETELA RO SUNGULA
[TIMARAKA TA 50] (ku yisa emahlweni)**

Swiyenge		Vuswikoti byo hlawuleka	Vuswikoti bya le henhla	Vuswikoti byo amukeleka	Vuswikoti bya madyondza	Vuswikoti byo ka byi nga fikelelangi
		25–27	19–21	13–15	7–9	0–3
	Xiyimo xa le hansi	<p>-Mahlamulelo ya xiyimo xa le henhla kambe lama nga riki na swihlawulekiso swa xitsalwana xo hlawuleka no tlhontlha miehleketo.</p> <p>-Miehleketo ya vutlhari no vupfa</p> <p>-Mahungu ya veketeriwe hi ndlela ya vutshila naswona ku na nkhulukelano (nhlangano) eka manghenelo, miri na masongelo/mahetelelo</p>	<p>-Mahlamulelo lama vumbiweke kahle</p> <p>-Miehleketo leyi faneleke no tsakisa</p> <p>-Mahungu ya veketeriwe kahle naswona ku na nkhulukelano (nhlangano) eka manghenelo, miri na masongelo/mahetelelo</p>	<p>-Mahlamulelo lama amukelekaka kambe hungu a ri hlamuseriwangi ri twisiseka swinene</p> <p>-Miehleketo yi na nkhulukelano lowu eneleke na ku khorwisa</p> <p>-Mahungu ya veketeriwe kahlenyana naswona ku na nkhulukelanonyana (nhlanganonyana) eka manghenelo, miri na masongelo/mahetelelo</p>	<p>-Mahlamulelo hakanyingi a hi lama faneleke</p> <p>-Miehleketo yi tala ku va leyi nga hlanganangiki na ku hlanganahlangana</p> <p>-Ku hava vumbhoni lebyi kombisaka maveketelalo lamanene na nkhulukelano wa mahungu</p>	<p>-A nga kalangi a ringeta ku angula ku ya hi nhlokohaka</p> <p>-Miehleketo hi leyi yi nga fanelangiki naswona a yi fambelani nakatsongo na nhlokohaka</p> <p>-A yi na nkongomo naswona yi pfuvapfuvekile</p>

**RHUBIRIKI YA MAAVELO YA TIMARAKA EKA MAKOREKETELO YA XITSALWANA EKA RIRIMI RO ENGETELA RO SUNGULA
[TIMARAKA TA 50] (ku yisa emahlweni)**

Swiyenge	Vuswikoti byo hlawuleka	Vuswikoti bya le henbla	Vuswikoti byo amukeleka	Vuswikoti bya madyondza	Vuswikoti byo ka byi nga fikelelangi
RIRIMI, XITAYILI & VUHLERI Thoni, rhejisitara, xitayili na ntivomarito swa fambelana na xikongomelo, nkucetelo, vundzeni na mahlawulelo ya marito Matirhiselo ya ririmini na swiaki na milawu ya rona, mahikahatelo, ntivoririmi na mapeletelo	Xiyimo xa le henbla 14–15 -Thoni, rhejisitara, xitayili na ntivomarito swa fambelana swinene na xikongomelo, vaamukeri va mahungu na mbangu -Vutitshembi eka ku tirhisa ririmini naswona hi ndlela yo hlawuleka no tsakisa -Xi koka rinoko naswona xi na thoni leyinene no tlhavula -Swihoxo swa ntivoririmi na mapeletelo a swi tali ku va kona -Xi vumbiwile hi ndlela ya vutshila swinene	11–12 -Thoni, rhejisitara, xitayili na ntivomarito swi fambelana kahle na xikongomelo, vaamukeri va mahungu na mbangu -Ririmini hi leri faneleke naswona thoni leyi tirhisiweke hi leyi faneleke minkarhi hinkwayo -Swihoxo swa ntivoririmi na mahikahetelo a swi talangi -Xi vumbiwile hi ndlela ya vutshila	8–9 -Thoni, rhejisitara, xitayili na ntivomarito swa fambelana na xikongomelo, vaamukeri va mahungu na mbangu -Ririmini ri tirhisiwile hi mfanelo ku hlamusela mahungu -Thoni hi leyi faneleke -Ku tirhisiwile ririmini ro amukeleka ku tiyisisa vundzeni bya hungu	5–6 -Thoni, rhejisitara, xitayili na ntivomarito swa fambelana na xikongomelo, vaamukeri va mahungu na mbangu -Matirhiselo ya ririmini i ya xiyimo xa madyondza swinene -Thoni na dikixini hi leswi swi nga faneriki -Ntivoririmi i wa mpimo wa le hansi	0–3 -Thoni, rhejisitara, xitayili na ntivomarito a swi fambelani na xikongomelo, vaamukeri va mahungu na mbangu -Ririmini a ri twisiseki -Ntivoririmi wa mpimo wa le hansi swinene wu endla leswaku mahungu ya nga twisiseki
	Xiyimoxa le hansi 13 -Ririmini i ra xiyimo xa le henbla naswona ri na thoni leyi faneleke no tlhavula -Swihoxo swa ntivoririmi na mapeletelo a swi tali ku va kona -Xi vumbiwile hi ndlela yo hlawuleka	10 -Ririmini ri koka miehleketo naswona hakanyingi ra vuyerisa -Thoni hi leyi faneleke na ku vuyerisa -Swihoxo swa ntivoririmi na mapeletelo i switsongo -Xi vumbiwile hi ndlela ya vutshila	7 -Matirhiselo lama faneleke ya ririmini eka minkarhi yin'wana -Hakanyingi thoni hi leyi faneleke kambe matirhiselo ya ririmini ya kayivelanya	4 -A ku tirhisiwangi ririmini leri faneleke -Ku tirhisiwile swivulwa swo fana kumbe switsongo leswi hambaneke -Ntivoririmi i wa mpimo wa le hansi swinene	
XIVUMBEKO Swihlawulekiso swa xitshuriwa. Mavumbelo ya tindzimana na swivulwa.	5 -Mavumbelo ya nhlokohaka i ya xiyimo xa le henbla swinene -Vuxokoxoko lebyi hlawulekeke -Swivulwa na tindzimana swi vumbiwile hi ndlela ya xiyimo xa le henbla swinene	4 -Vuxokoxoko byi vumbiwile hi ndlela yo twisiseka. -Ku na nkhulukelano -Swivulwa na tindzimana swi vumbiwile hi ndlela leyinene	3 -Ku vumbiwile vuxokoxoko lebyi faneleke -Swivulwa na tindzimana swi na swihoxo -Xitsalwana xa ha twisiseka hambileswi xi nga na swihoxo	2 -Ku na timhakankulunya leti faneleke -Swivulwa na tindzimana swi na swihoxo -Xitsalwana xa ha twisiseka hambileswi xi nga na swihoxo	0–1 -Ku pfumaleka ka timhakankulu leti lavekaka -Swivulwa na tindzimana swi na swihoxo -Xitsalwana a xi twisiseki
TIMARAKA TA 5					

RHUBIRIKI YA MAAVELO YA TIMARAKA EKA MAKOREKETELO YA XITSALWAMBIKO XO LEHA EKA RIRIMI RO ENGETELA RO SUNGULA [TIMARAKA TA 30]

Swiyenge	Vuswikoti byo hlawuleka	Vuswikoti bya le henbla	Vuswikoti byo amukeleka	Vuswikoti bya madyondza	Vuswikoti byo ka byi nga fikelelangi
VUNDZENI, MAKUNGUHATELO & XIVUMBEKO	15–18	11–14	8–10	5–7	0–4
Mahlamulelo na miehleketo Maveketelelo ya miehleketo eka makunguhateko Xikongomelo, vaamukeri va hungu, swihlawulekiso/milawu ya matirhiselo ya ririmini na mbangu	-Mahlamulelo yo hlawuleka na ku hundzisa leswi a swi languteriwile -Miehleketo ya vutlhari na ku vupfa -Vutivi byo enta bya swihlawulekiso swa muxaka wa xitshuriwa -Matsalelo ya kongoma mhaka -Vundzeni na miehleketo swi na nkhulukelano -Nhlamuselo ya vuenti swinene naswona vuxokoxoko hinkwabyo byi seketela nhlokohmaka -Xivumbeko lexi faneleke no va na nkhaqato	-Mahlamulelo lamanene lama kombisaka vutivi lebyinene bya swihlawulekiso swa muxaka wa xitshuriwa -Ku na ku kongoma mhaka, a ku na ku huma emhakeni -Vundzeni na miehleketo swi na nkhulukelano, nhlamuselo ya vuenti naswona vuxokoxoko byi seketela nhlokohmaka -Xivumbeko lexi faneleke kambe xi ri na swihoxo switsongo swa nkhaqato	-Mahlamulelo yo ringanelama lama kombisaka vutivi bya swihlawulekiso swa muxaka wa xitshuriwa -Mhaka a yi kongomiwi hi ku hetiseka -Ku na ku humanyana emhakeni -Vundzeni na miehleketo swi na nkhulukelano lowu amukelekaka -Ku na vuxokoxoko byin'wana lebyi seketela nhlokohmaka -Xivumbeko lexi faneleke hi ku angarhela kambe xi ri na swihoxo switsongo	-Mahlamulelo ya madyondza lama kombisaka vutivinyana bya swihlawulekiso swa muxaka wa xitshuriwa -Ku na ku kongomanyana kambe ku na ku pfa ku humiwa emhakeni -A hi minkarhi hinkwayo vundzeni na miehleketo swi khulukelanaka -Ku na vuxokoxoko byitsongo lebyi seketela nhlokohmaka -Milawu ya xivumbeko yi tirhisiwe hi ndlela yo ka yi nga twisiseki -Ku na swihoxo swo tala	-Mahlamulelo a ya kombisi vutivi bya swihlawulekiso swa muxaka wa xitshuriwa -Nhlamuselo a yi le rivaleni naswona yi humile swinene emhakeni -Vundzeni na miehleketo swi hava nkhulukelano -Ku na vuxokoxoko byitsongo swinene lebyi seketela nhlokohmaka -A ku tirhisiwangi milawu ya xivumbeko leyi faneleke

RHUBIRIKI YA MAAVELO YA TIMARAKA EKA MAKOREKETELO YA XITSALWAMBIKO XO LEHA EKA RIRIMI RO ENGETELA RO SUNGULA [TIMARAKA TA 30] (ku yisa emahlwени)

Swiyenge	Vuswikoti byo hlawuleka	Vuswikoti bya le henhla	Vuswikoti byo amukeleka	Vuswikoti bya madyondza	Vuswikoti byo ka byi nga fikelelangi
RIRIMI, XITAYILI & VUHLERI Thoni, rhejisitara, xitayili, xikongomelo/nkucetelo, vaamukeri va hungu na mbangu Matirhiselo ya ririmia na milawu ya matirhiselo ya ririmia Mahlawulelo ya marito Mahikahatelo na mapeletelo TIMARAKA TA 12	10–12 -Thoni, rhejisitara, xitayili na ntivomarito swi fambelana swinene na xikongomelo, vaamukeri va hungu na mbangu -Ku na nkhaqato wa ntivoririmi naswona wu vumbiwile hi mfanelo -Swihoxo a swi tali ku vonaka	8–9 -Thoni, rhejisitara, xitayili na ntivomarito swi fambelana swinene na xikongomelo, vaamukeri va hungu na mbangu -Hi ku angarhela ku na nkhaqato wa ntivoririmi naswona wu vumbiwile hi mfanelo -Ntivomarito wa kahle swinene -A ku tali ku va na swihoxo	6–7 -Thoni, rhejisitara, xitayili na ntivomarito swi fambelana na xikongomelo, vaamukeri va hungu na mbangu -Ku na swihoxonyana swa ririmia -Ku na ntivomarito wo ringanela -Swihoxo a swi onhi nhlamuselo	4–5 -Thoni, rhejisitara, xitayili na ntivomarito swo fambelananyana na xikongomelo, vaamukeri va hungu na mbangu -Ntivoririmi wo pfumala nkhaqato wu tlhela wu va na swihoxo swo hlayanyana -Ntivomarito wa mpimo wa le hansi -Nhlamuselo a yi le rivaleni	0–3 -Thoni, rhejisitara, xitayili na ntivomarito a swi fambelani na xikongomelo, vaamukeri va hungu na mbangu -Swihoxo swi tele naswona ku na ku hlanganahlangana ka timhaka -Ntivomarito a wu fambelani na xikongomelo -Nhlamuselo a yi twali nakatsongo
MAAVELO YA TIMARAKA	25–30	19–23	14–17	9–12	0–7

RHUBIRIKI YA MAAVELO YA TIMARAKA EKA MAKOREKETELO YA XITSALWAMBIKO XO KOMA EKA RIRIMI RO ENGETELA RO SUNGULA [TIMARAKA TA 20]

Swiyenge	Vuswikoti byo hlawuleka	Vuswikoti bya le henbla	Vuswikoti byo amukeleka	Vuswikoti bya madyondza	Vuswikoti byo ka byi nga fikelelangi
VUNDZENI, MAKUNGUHATELO & XIVUMBEKO Mahlamulelo na miehleketo Maveketelelo ya miehleketo eka makunguhateko Swihlawulekiso/Milawu ya matirhiselo ya ririmi na mbangu TIMARAKA TA 12	10–12 -Mahlamulelo yo hlawuleka na ku hundzisa leswi a swi languteriwile -Miehleketo ya vutlhari na ku vupfa -Vutivi byo enta bya swihlawulekiso swa muxaka wa xitshuriwa. -Matsalelo ya kongoma mhaka -Vundzeni na miehleketo swi na nkhulukelano -Nhlamuselo ya vuenti swinene naswona vuxokoxoko hinkwabyo byi seketela nhlokohmaka -Xivumbeko lexi faneleke nkhaqato	8–9 -Mahlamulelo lamanene lama kombisaka vutivi lebyinene bya swihlawulekiso swa muxaka wa xitshuriwa -Ku na ku kongoma mhaka, a ku na ku huma emhakeni -Vundzeni na miehleketo swi na nkhulukelano, nhlamuselo ya vuenti naswona vuxokoxoko byi seketela nhlokohmaka -Xivumbeko lexi faneleke kambe xi ri na swihoxo switsongo swa nkhaqato	6–7 -Mahlamulelo yo ringanelo lama kombisaka vutivi bya swihlawulekiso swa muxaka wa xitshuriwa -Mhaka a yi kongomihi ku hetiseka -Ku na ku humanyana emhakeni -Vundzeni na miehleketo swi na nkhulukelano lowu amukeleka -Ku na vuxokoxoko byin'wana lebyi seketelaka nhlokohmaka -Xivumbeko lexi faneleke hi ku angarhela kambe xi ri na swihoxo switsongo	4–5 -Mahlamulelo ya madyondza lama kombisaka vutivinyana bya swihlawulekiso swa muxaka wa xitshuriwa -Ku na ku kongomanyana kambe ku pfa ku humiwanyana emhakeni -A hi minkarhi hinkwayo vundzeni na miehleketo swi khulukelanaka -Ku na vuxokoxoko byitsongo lebyi seketelaka nhlokohmaka -Milawu ya xivumbeko yi tirhisiwe hi ndlela yo ka yi nga twisiseki -Ku na swihoxo swo tala	0–3 -Mahlamulelo ya kombisi vutivi bya swihlawulekiso swa muxaka wa xitshuriwa -Nhlamuselo a yi le rivaleni naswona yi humile swinene emhakeni -Vundzeni na miehleketo swi hava nkhulukelano -Ku na vuxokoxoko byitsongo swinene lebyi seketelaka nhlokohmaka -A ku tirhisiwangi milawu ya xivumbeko leyi faneleke
RIRIMI, XITAYILI & VUHLERI Thoni, rhejisitara, xitayili, ntivomarito wu fanele xikongomelo na mbangu Matirhiselo ya ririmi na milawu ya matirhiselo ya ririmi Mahlawulelo ya marito Mahikahatelko na mapeletelo TIMARAKA TA 8	7–8 -Thoni, rhejisitara, xitayili na ntivomarito swi fambelana swinene na xikongomelo, vaamukeri va hungu na mbangu -Ku na nkhaqato wa ntivoririmi naswona wu vumbiwile hi mfanelo -Swihoxo a swi tali ku vonaka	5–6 -Thoni, rhejisitara, xitayili na ntivomarito swi fambelana na xikongomelo, vaamukeri va hungu na mbangu -Hi ku angarhela ku na nkhaqato wa ntivoririmi naswona wu vumbiwile hi mfanelo -Ntivomarito wa kahle swinene. -A ku tali ku va na swihoxo	4 -Thoni, rhejisitara, xitayili na ntivomarito swi fambelana na xikongomelo, vaamukeri va hungu na mbangu -Ku na swihoxonyana swa ririmi -Ku na ntivomarito wo ringanelo -Swihoxo a swi onhi nhlamuselo	3 -Thoni, rhejisitara, xitayili na ntivomarito swo fambelananyana na xikongomelo, vaamukeri va hungu na mbangu -Ntivoririmi wo pfumala nkhaqato wu tlhela wu va na swihoxo swo hlayanyana -Ntivomarito wa mpimo wa le hansi -Nhlamuselo a yi le rivaleni	0–2 -Thoni, rhejisitara, xitayili na ntivomarito a swi fambelani na xikongomelo, vaamukeri va hungu na mbangu -Swihoxo swi tele naswona ku na ku hlanganahlangana ka timhaka -Ntivomarito a wu fambelani na xikongomelo -Nhlamuselo a yi twali nakatsongo
MAAVELO YA TIMARAKA	17–20	13–15	10–11	7–8	0–5

MAAVELO YA TIMARAKA

XIYENGE XA A: <u>XITSALWANA:</u>	50	WA TIMARAKA
VUNDZENI NA MAKUNGUHATELO RIRIMI, XITAYILI NA VUHLERI XIVUMBEKO	(VM): 30 (RXV): 15 (X): 05 <u>50</u>	
XIYENGE XA B: <u>XITSALWAMBIKO XO LEHA:</u>	30	WA TIMARAKA
VUNDZENI, MAKUNGUHATELO NA XIVUMBEKO RIRIMI, XITAYILI NA VUHLERI	(VMX): 18 (RXV): 12 <u>30</u>	
XIYENGE XA C: <u>XITSALWAMBIKO XO KOMA:</u>	20	WA TIMARAKA
VUNDZENI, MAKUNGUHATELO NA XIVUMBEKO RIRIMI, XITAYILI NA VUHLERI	(VMX): 12 (RXV): 08 <u>20</u>	

MIMFUNGHO LEYI NGA TIRHISIWAKA EKA KU KOREKETA.

MFUNGHO	NHLAMUSELO
–	Nkhwati/ntila ehansi ka xihoxo xin'wana na xin'wana xa mapeletelo na mahikahatelo.
II	Etlhelo ra xinene eka swivulwa leswi nga twisisekiki.
=	Etlhelo ra xinene loko mukamberiwa a nga avangi xitshuriwa xa yena hi tindzimana.
m	Laha ku nga na mbuyelelo wa timhaka kumbe marito.
↓	A nga fikangi emakumu ka pheji.
↑	A a fanele a sungurile ehenhla ka mintila leyi a nga yi tlula.
←	A a fanele a sungurile eku sunguleni ka ntila eximatsini.
→	A nga fikangi emakumu ka ntila eka tlhelo ra xinene.
/	Loko a hlanganisile marito.
—	Loko a hambanisile marito.

SWILETELO SWA MAKOREKETELO

XIYENGE XA A: XITSALWANA

XIVUTISO XA 1

1.1 Riendzo ro tsakisa.

Xitsalwana xa muxaka lowu i xa ndzungulo.

Xitsalwana xa ndzungulo xi hlamusela xitori kumbe mhaka leyi humeleteleke eka nkarhi lowu nga hundza.

Mukamberiwa u languteriwa ku rungula hi riendzo ro tsakisa.

Tekela enhlokweni leswi landzelaka:

- Manghenelo yo kombisa ku twisia nhlokomhaka.
- Hungu ri fanele ri lukiwa hindlela leyi faneleke, leyi vumbaka swifaniso swo karhi emiehlekeweni ya muhlayi.
- Ri runguriwa hi nkarhi lowu nga hundza.
- Ku hatla ku ngheniwa etimhakeni ta riendzo na ku kombisa vuxokoxoko lebyi hlamulaka xivutiso.
- Mahetelelo lama songaka timhaka.

[50]

1.2 Mati i vutomi.

Xitsalwana xa muxaka lowu i xa nhlamuselo.

Mukamberiwa u languteriwa ku hlamusela ndlela leyi mati ya nga vutomi hayona.

Tekela enhlokweni leswi landzelaka:

- Manghenelo yo kombisa ku twisia nhlokomhaka.
- Ku hlamusela hi vuenti nkoka wa mati.
- Mahetelelo lama tiyisisaka vonelo ra yena.

[50]

1.3 Mintlangu yi fanele ku vuyisiwa eswikolweni.

Xitsalwana xa muxaka lowu i xa nkanelo.

Mukamberiwa u ta kanela hi mhaka ya ku va mintlangu yi fanele ku vuyisiwa eswikolweni.

Tekela enhlokweni leswi landzelaka:

- Manghenelo yo kombisa ku twisia nhlokomhaka.
- Ku seketela matlhelo hinkwawo ya nhlokomhaka hi ku ringana.
- Matitwelo ya mukamberiwa ehenhla ka nhlokomhaka.
- Mavonelo na ntokoto wa yena ehenhla ka mhaka leyi.
- Mahetelelo lama songaka na ku bumabumela.

[50]

1.4 **Ku tihlawulela ntirhovutomi swi tlula ku hlawuleriwa hi vatswari.
Pfumela kumbe u kaneta.**

Xitsalwana xa muxaka lowu i xa mavonelo.

Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena ehenhla ka nhlokomhaka.
pfumelelana kumbe a kanetana na nhlokomhaka.

A

Tekela enhlokweni leswi landzelaka:

- Manghenelo yo kombisa ku twisia nhlokomhaka.
- Ku hlawula tlhelo rin'we leri a yimaka na rona.
- Ku ri seketela hi timhaka leti khorwisaka.
- Mahetelelo lama tiyisisaka vonelo ra yena.

[50]

1.5 **Ntshuxeko na vutihlamuleri swi famba swin'we.**

Mukamberiwa a nga tsala xitsalwana xa nkanelo.

Tekela enhlokweni leswi landzelaka:

- Manghenelo yo kombisa ku twisia nhlokomhaka.
- Ku seketela matlhelo hinkwawo hi ku ringana.
- Matitwelo ya mukamberiwa ehenhla ka nhlokomhaka.
- Mahetelelo lama tiyisisaka vonelo ra yena.

[50]

1.6–
1.8 Eka swivutiso swa 1.6–1.8 mukamberiwa u ta xiyaxiya swifaniso leswi a nyikiweke swona kutani a tsala xitsalwana hi xin'we xa swona, a aneka mhaka leyi xi n'wi tiselaka yona emiehlekeweni. U ta nyika xitsalwana xa yena nhlokomhaka leyi faneleke.

[50]

NTSENGO WA XIYENGE XA A:

50

XIYENGE XA B: XITSHURIWA XA XITSALWAMBIKO XO LEHA

XIVUTISO XA 2

2.1 PAPILA RA XIMFUMO

Mukamberiwa u languteriwa ku tsala papila a kombela ntirho lowu a wu voneke eka phephahungu ra Hluvukani.

Papila ra muxaka lowu ri fanele ku va na leswi landzelaka:

- Ku tirhisiwa ririmi ra mafundza.
- Tiadirese timbirhi, ya mutsari na ya mutsaleriwa.
- Xilos.
- Vuxokoxoko bya ntirho lowu a wu kombelaka, tidyondzo na ntokoto lowu a nga na wona (loko swi ri kona.)

[30]

2.2 MATIMU YA MUFI

Mukamberiwa u languteriwa ku tsala matimu ya mukhegula wa muakelani wa yena loyi a nga lova.

Mukamberiwa a nga ha katsa na leswi landzelaka:

- Mavito ya mufi hi xitalo.
- Siku ra ku velekiwa na ndhawu.
- Mavito ya vatswari va mufi na leswaku a ri n'wana wa vungani.
- Tidyondzo na ntokoto.
- Micingiriko yin'wana loko yi ri kona.
- Leswi nga vanga rifu rakwe.
- Siku leri a hundzeke hi rona emisaveni.
- Lava a va siyeke.
- Ku n'wi phata.

[30]

2.3 XIVIKO XA NKAMAFUNDZHA

Mukamberiwa u languteriwa ku tsala xiviko mayelana na vukhamba lebyi nga humelela esupamakete ya muganga wa ka vona.

Mukamberiwa a nga katsa swin'wana swa leswi landzelaka:

- Nhlokohaka hi maletere lamakulu.
- Xiviko xa leswi humeleleke.
- Swibumabumelo.
- Vito ra mutsari na xiyimo xa yena.
- Siku.

[30]

2.4 INTHAVHIYU

Mukamberiwa u languteriwa ku tsala inthavhiyu exikarhi ka manana wa muti na munhu loyi a lavaka ntirho wa le ndlwini.

Inthavhiyu yi fanele ku va na leswi landzelaka:

- Mbangu laha inthavhiyu yi humeletlaka kona.
- Mavito hi maletere lamakulu.
- Swiendlo na mavulavulelo endzeni ka swiangi.
- Swivutiso swa manana wa muti na munhu loyi a lavaka ntirho wa le ndlwini.
- Ku gimeta inthavhiyu.

[30]

NTSENGO WA XIYENGE XA B: **30**

XIYENGE XA C: XITSHURIWA XA XITSALWAMBIKO XO KOMA

XIVUTISO XA 3

XIVUMBEKO XI FANELE XI KOMBISA LESWI LANDZELAKA:

3.1 PHOSITARA

Mukamberiwa u languteriwa ku tsala phositara a navetisa namuneti yintshwa leyi ya ha ku humesiwaka eka khamphani leyi a yi tirhelaka.

Mukamberiwa a nga katsa swin'wana swa leswi landzelaka:

- Mukamberiwa u ta tirhisa marito yo onga.
- Vito ra namuneti.
- Khamphani leyi nga humesa namuneti yintshwa.
- Xilogeni.
- Leswi kumekaka endzeni ka namuneti leyi.
- Lomu yi kumekaka kona.

[20]

3.2 HUNGU RA WhatsApp

Mukamberiwa u languteriwa ku tsala hungu ra WhatsApp exikarhi ka vanghana lava angulana ka ntlhanu hi leswi va swi endleke ku lulamisela xikambelo xa vona xa Giredi ya 12.

Mukamberiwa a nga ha katsa na leswi landzelaka:

- Vito kumbe nomboro ya loyi hungu ri yaka eka yena.
- Hungu ra murhumeri na ra muanguri ya landzelelana.
- Ku angulana loku fambelanaka na xivutiso.
- Siku na nkarhi lowu hungu ri kumiweke hi wona.

Loko murhumeriwa a kuma rungula ku ta vonaka leswi landzelaka:

- Vito kumbe nomboro ya murhumeri wa rungula.
- Rungula leri rhumeriweke na tiimoji.
- Siku na nkarhi lowu hungu ri rhumeriweke hi wona.

[20]

3.3 SWILETELO

Mukamberiwa u languteriwa ku tsala swiletelo swa ndlela leswi nga ta tirhisiwa hi munhu wo fambisa maphasela ku suka edorobeni ku fika laha a yaka kona.

Mukamberiwa a nga katsa swin'wana swa leswi landzelaka:

- Ndhawu laha mufambisi wa maphasela a sukaka kona na adirese ya laha a yaka kona.
- Mpfhuka.
- Matlhelo, timheho na miako leyi a nga ta hundza eka yona.
- Vuxokoxoko bya adirese ya laha mufambisi wa maphasele a yaka kona.

[20]

NTSENGO WA XIYENGE XA C:
NTSENGO WA TIMARAKA:

20

100